

İLİM VE CEMİYET

Modern ilmin yarattığı bilgi hazinesinin sanayide, muhtelif istihsal faaliyetleri sahasında ne kadar geniş tatbik edildiği noktası, üzerinde uzun uzun durulmaya hacet göstermeyecek kadar aşikârdır. İlimin tatbikatı demek olan teknolojiyi kaldırırsanız, garp medeniyeti denilen medeniyetin temelini çöktürmüş olursunuz, ilmin tatbikatının cemiyetteki bu hayatî mevkii umumiyetle kabul olunmakla beraber, hâlâ mantık kitaplarında, felsefî düşünenler ve “saf ilim” taraftarları arasında “ilim, ilim içindir” diye bir söz geçer. Bu kanaatte olanlar, birbirinden ayırt edilmesi lâzım gelen iki görüşü birbirine karıştırıyorlar: Biri, ilmin, ilmî faaliyette bulunan fertlerin sübjektif köşesinden görünüşü, yani ilim adamının yaptığı işe karşı aldığı ruhî tavır (attitude). Diğeri ise, ilim faaliyetinin topluluğun hayatı bakımından telâkkisi; yani topluluğun bu faaliyete [biçtiği] değer ve bu faaliyetin topluluğun hayatında gördüğü işidir.

İlim adamı, “ilim, ilim içindir” kanaati, ruhî hali içinde çalışabilir; çalışmalarının tatbiki neticeleriyle ilgilenmiyebilir. Hattâ bir bakıma, onun bu kanaatle çalışması iyidir de; zira hemen pratik neticeler elde etmek gayesiyle çalışılırsa, ilmî çalışmaların ufukları daralabilir; yeni buluşların, gelişmelerin pratik neticesi ne olacaktır, önceden kestirilemez. İlim adamı pratik gayeler gütmeyen “saf ilim aşkı” ile çalışadursun, eninde sonunda bu faaliyetinin neticeleri tatbikatta yerini bulacaktır. Bununla beraber ilim adamının bu suretle pratikten, tatbikattan uzak yaşaması ancak bir bakıma iyidir; diğerk taraftan bu ruhî halin bir tehlikesi vardır. “İlim, ilim içindir” diyerek ilim adamı mesuliyetten kaçınmış oluyor. Hâlbuki o yalnız ilmî faaliyette bulunan bir kimse, bir makine değildir; her şeyden önce bir cemiyetin uzvu, vatandaşdır, kendi çalışmalarının neticelerinin tatbikatta ne gibi gayeler için kullanıldığını meselesi ile ilgilenmeli, bunun da mesuliyetini hissetmelidir.

İlmî faaliyet topluluğun gözü ile görüldüğü zaman, ilmin insan için, cemiyet için olduğu açık olarak belirir. Evinin bodrumunda, veya avludaki anbarda kendi kendine çalışarak keşiflerde bulunan veya bulunmaya gayret eden kâşifler devri artık geçmiştir. İlim adamı, iş arkadaşları, asistanları, kitapları, lâboratuvarları, pahalı âletleri ile cemiyetin ona temin ettiği müesseselerde çalışır. İlimin gelişmesi için topluluk büyük sermaye ve yardımcı insan emeği ayırır. Topluluk bunu, âlimin ferdî bilgi teecessüsünü, hakikat aşkını tatmin etmek için yapmaz. Niçin yapar? Şu veya bu çalışmanın, buluşun hemen pratik bir faydası olmasa bile, uzunca zaman seyri içinde topyekûn ilmî çalışmanın verdiği neticelerin işte, tatbikte mühim hizmeti vardır da onun için. Böyle sosyal bir fonksiyonu olmasaydı, ilim, birkaç mütecessisin, hakikat âşıkının kendi vasıtaları ile giriştikleri bir faaliyet, bir nevi merak (meselâ satranç merakı gibi) olurdu.

İlimin topluluk için ne gibi faydaları vardır? diye sorulursa, cevap olarak muhtelif sahalardaki faydalarının uzun bir listesi yapılabilir: istihsalin artması, insan uzviye-

tine düşman şartlar ve diğer uzviyetlerle mücadele (hastalıkların tedavisi), mesafele-
rin kısaltılması (muhabere ve nakil vasıtaları) ilh. İlmin tatbikatında gördüğü bütün
bu hizmetleri en umumî vasıfları ile bir hüküm halinde ifade etmek gerekirse, diye-
biliriz ki ilim, hâdis ve eşyayı insan maksatları için kontrol altına almak işini görür.
İlmî bilginin tatbiki neticesinde insanlar tabiata hâkim oluyorlar, onu kendi gayeleri
için kullanıyorlar. Müsbet ilimler bu kontrol ve hâkimiyeti fiilen, gerçekten veri-
yorlar. Fakat, müsbet ilimler gelişmeden önce mevcut olan sihrî ve dinî bilgi veya
bilgi denilen şey de yine bir kontrol ve hâkimiyet vasıtası idi ve cemiyetteki mühim
mevkii bundan geliyordu. Sihirbazlar, büyücüler, ulema ve ruhban sınıfı umumun
bilmediği bir takım gizli kuvvetleri biliyorlar, onlara istediklerini yaptırabiliyorlar,
sanılırdı. Âyinler, kurbanlar, dualar, sihrî formüllerle hâdiselere ve eşyaya hükmet-
mek, onları erişilecek maksada göre idare etmek istenilirdi. Eşyaya, hâdiselere, in-
sanlara hâkim olabilmek imkânını verdiği sanılan bu sihrî ve dinî bilgi, ona mâlik
olanlar tarafından bir sır olarak saklanırdı. Cemiyetin bilgiye değer vermesindeki
başlıca âmîl, onun bir kontrol ve hâkimiyet vasıtası oluşudur. Bu birinci ile ilişkili
olarak, bilginin bugüne kadar olan sosyal itibarının diğer bir âmîli de bu kontrol ve
hâkimiyet vasıtasının cemiyette üst tabakanın hizmetinde oluşu olmuştur.

İnsan ilimleri (sosyoloji, psikoloji) tabii ilimlerin gösterdiği gelişmeyi henüz
göstermemişlerdir; cemiyetteki mevkileri fizik, kimya ve biyolojininkine kıyas edi-
lemez. Fakat sosyal münasebetlerde ve cemiyetin gidişinde gittikçe artacak bir rol
oynamaları beklenir. Son bir asır zarfında bu ilimlerin belirip gittikçe canlanması
gelecekteki vaziyetin habercisidir. Bugünün süratle değişen cemiyetlerinde insan
ilimlerinin görmesi gereken mühim işler vardır. Bunları kısaca birkaç nokta etra-
fında hülâsa etmeğe çalışalım:

Süratle değişen cemiyetlerde eski, yerleşik sosyal değerler sistemi yıkılmış, fakat
ortadan kalkmamıştır. Eski ile yeni ve iki arasında derece derece her çeşidi aynı za-
manda mevcuttur. Koyu dindarlık ve dinsizlik, siyasî muhafazakârlık ve radikallik,
örf ve âdetlere bağlılık ve serbestlik bir arada gider. Bu vaziyette fert hangi kıymet-
lere uyacağını, nasıl seçim yapacağını şaşırır; mütenakıs vaziyetler arasında bocalar.
Topluluğun müesseseleri de bocalar; meselâ terbiyede gençlere hangi kıymetleri ve
nasıl vereceğimiz meselesi münakaşalar doğurur. Cemiyetin seyrini tanzim ve ida-
rede rehberlik edecek bir ışığa ihtiyaç vardır. İşte bu noktada ilmî metodun sosyal
gerçeğe tatbiki, sosyoloji ve sosyal psikoloji ilimlerinin verileri mühim bir iş göre-
bilirler. Sosyal kıymetler hakkında bir hüküm verebilmemize yardım edebilirler ve
etmelidirler de. Sosyal kıymetler cemiyetin bünyesindeki, hayat şartlarındaki de-
ğişmelere göre değişirler. Yeni şartlar yeni kıymetler doğurur. Mevcut kıymetler
karışıklığında, hangilerinin cemiyetin seyrine uygun, realiteye dayanan kıymetler
olduğu, hangilerinin köhneleşmiş, artık cemiyete fazla ağırlık eden, gidişine en-
gel olan kıymetler olduğu meselesini aydınlatmak vazifesi sosyolojik araştırmalara
düşer. Mevcut kıymetler mevcut şartlara uyuyor mu? Veya, mevcut şartlar altında
erişmek istediğimiz gayelere erişebilir, gençlere yerleştirmek istediğimiz kıymetleri
yerleştirebilir miyiz? Gerçek şartlar buna müsait midir? Bu suallerin cevabını, sosyal
değerlerle (ahlâk, din, siyaset, sanat, nezaket ilh. kıymetleri) gerçekte mevcut şartlar
ve insan münasebetleri nizamı arasındaki bağlılığı inceliyerek, aydınlatarak insan

ilimlerinin araştırmaları verebilir.

İkincisi, değişen şartlar ve sosyal kıymetler sistemi içinde fert, yolunu şaşıyor veya güçlkle buluyor; bocalıyor. Ona artık kati formüller halinde, nasıl hareket etmesi icap ettiğine dair reçeteler veremiyoruz. Ferdi yetiştirenler ona ancak, umumî prensipler, gayeler verebilirler. Bu umumî prensiplere, gayelere, göre ferdin günlük hayatın müşahhas vaziyetlerinde muvaffakiyetle hareket edebilmesi, yolunu bulabilmesi için onda tahlil ve tenkit edici bir kafanın teşekkül etmesi lâzımdır. Başka bir deyimle, ilmî zihniyeti lâboratuvar ve ilmî araştırmalar sahasından çıkarıp hayatın pratik meselelerine de tatbik etmelidir. Gençlere, her şeyi gerçeğin mihengine vurarak değerlendirmek itiyadını (ki bu ilmin metodudur) vermeliyiz.

Üçüncüsü, bugünkü cemiyetlerin gidişi artan bir surette halkçılığa doğrudur. En diktatör rejimler bile kendilerinin halkçı olduklarını iddia etmek, bu noktada kendilerini müdafaa etmek zorunda kalıyorlar. Halkçılık, vatandaş olarak ferde kıymet vermeği tazammun eder. Bugünün cemiyet ideali, her vatandaşa, yani her ferde kendi kabiliyetlerine göre en fazla gelişme imkânını veren bir nizamdır. Bu ideali tam gerçekleştirebilmek için, fertle içtimaî nizamı ahenkli bir surette birbirine ayarlamak lâzımdır. Ferdin biyolojisinin ortaya koyduğu bir takım zaruretler ve verdiği bir takım imkânlar vardır. Cemiyet, bu zaruretler ve imkânlar çerçevesi içinde ferde kendi kıymetlerinin damgasını vurabilir, onu içtimaîleştirir. Her ferde azamî gelişme imkânları verecek bir içtimaî nizam kurabilmek için ferdin biyolojik ve psikolojik realitesini, ve içinde yetiştiği sosyal realiteyi ve bunların karşılıklı bağlılığını bilmek gerekir. Bunun için geleceğin içtimaî nizamı insan ilimlerinin gelişmesine ve verilerine dayanmak zorundadır. O zaman, tabiatla olan münasebetler gibi insanlar arasındaki münasebetler de ilmî bilginin verilerine, rasyonel usullere göre tanzim ve idare olunacaktır. İlmin, insan münasebetlerini tanzim ve idarede de hâkim bir mevkie geleceğinin, insan münasebetlerinin ilmin verilerine göre tanzim edileceğinin habercileri, başlangıcı, az mikyasta da olsa, şimdiden mevcuttur. Mekteplerimizi, ceza evlerimizi insan ilimlerinin verilerine uygun olarak kurmağa, ona göre terbiye ve islâh usullerimizi değiştirmeğe çalışıyoruz. Bizden daha ileri olan memleketlerde insan ilimlerinin tatbikata konuluğu derecesi, geleceğin ne istikamette olacağını şimdiden gösteriyor.

İlmin insan münasebetlerini tanzim ve idarede hâkim bir rol alışı, ilmin, ahlâk, sanat ve diğer sosyal kıymetlerin yerini alışı demek değildir. İlim ahlâkın, sanatın ve diğer bütün sosyal değerlerin yerini alamaz; onları ortadan kaldıracak değildir. Fakat ahlâk, sanat ilh. sosyal kıymetlerin belirmesi, değişmesi, gelişmesi şartlarını meydana koyarak, hâdiseler arasındaki münasebetlerin muayyeniyetini belirterek sosyal kıymet hâdiselerini anlamamıza ve netice olarak da kontrol edebilmemize imkân verecektir. Sosyal değerlerin bilgisini elde ettikten sonra, güdümesi gereken sosyal gayeler hakkında daha isabetli hükümler verebilecek ve bu gayelere daha az bocalıyarak, daha verimli yollardan ilerliyerek erişebileceğiz. Tabii ilimlerin gelişmesi, teknolojiye tatbik edilmesi nasıl tabiata hâkim olmayı mümkün kıldı ise, insan ilimlerinin gelişmesi ve tatbiki de insan topluluklarının kendi mukadderatlarına hâkim olabilmelerinin vasıtalarını verecektir. İlmî metodun ve zihniyetin insan münasebetlerine tatbiki, insan ilimlerinin gelişmesi, sosyal kıymetlerin yerini

almıyacak bilâkis bu değerlerin seçimine ve tam bir surette gerçekleşmesine hizmet edecektir.

Adımlar, Sayı 1, Mayıs 1943